

بررسی سودمندی استفاده از چک لیست راهنمای کشف

تقلب در ارزیابی خطر تقلب مدیریت

امید پورحیدری*، سعید بذرافشان**

تاریخ دریافت: ۹۰/۰۶/۱۷

تاریخ تصویب: ۹۰/۱۰/۲۳

چکیده

هدف این مطالعه بررسی سودمندی استفاده از چک لیست راهنمای کشف تقلب در ارزیابی خطر تقلب مدیریت می‌باشد. ابزار جمع آوری داده‌ها پرسشنامه کتبی است. ابتدا بر اساس ادبیات، چک لیست کشف تقلب و پرسشنامه مبتنی بر آن تهیه و تعداد ۶۰۰ پرسشنامه بین حسابرسان توزیع شد که ۲۵۵ پرسشنامه قابل قبول دریافت گردید. نتایج نشان داد که استفاده از چک لیست راهنمای کشف تقلب مدیریت موجب کاهش اشتباهات قضاوت شخصی حسابرس می‌شود. علاوه بر این، استفاده همزمان از چک لیست راهنمای کشف تقلب و قضاوت شخصی حسابرس نسبت به شرایطی که فقط از چک لیست استفاده شود، منتج به ارزیابی بهتری از خطر تقلب مدیریت خواهد شد. به علاوه، با افزایش اندازه شرکت مورد حسابرسی و کاهش زمان مورد نیاز برای انجام حسابرسی، احتمال استفاده حسابرس از چک لیست کشف تقلب افزایش می‌یابد. بنابراین، نتایج به طور کلی بیانگر سودمندی استفاده از چک لیست کشف تقلب در ارزیابی خطر تقلب مدیریت می‌باشد.

واژگان کلیدی: چک لیست کشف تقلب، بسترهای خطر تقلب، تقلب مدیریت

کد طبقه بندی موضوعی: M42

مقدمه

در سال‌های اخیر، حرفه حسابداری به دلیل رسوایی‌های ناشی از تقلب مالی مدیران، بیشتر مورد توجه قرار گرفته است. در همین راستا بیانیه‌ی شماره ۹۹ استانداردهای حسابرسی امریکا، حساب‌رسان را در رابطه با کشف تقلب ملزم به جمع‌آوری اطلاعات مهم در ارزیابی تقلب کرده است (هایس، ۲۰۰۶). بر اساس بخش ۲۴ استانداردهای حسابرسی ایران، تقلب را می‌توان به عنوان هرگونه اقدام عمدی یا فریب‌کارانه یک یا چند نفر از مدیران، کارکنان یا اشخاص ثالث برای برخورداری از یک مزیت ناروا یا غیر قانونی تعریف نمود. تقلبی که با دخالت یک یا چند نفر از مدیران واحد مورد رسیدگی روی می‌دهد تقلب مدیران نامیده می‌شود (کمیته تدوین استانداردهای حسابرسی، ۱۳۸۵، ۲۹۷). از نظر والاس (۱۹۹۵) تقلب برنامه‌های از پیش طراحی شده به منظور فریب دیگران است که می‌تواند از طریق ارائه اسناد و مدارک ساختگی صورت گیرد.

حساب‌رس هنگام ارزیابی میزان اهمیت و مربوط بودن عوامل خطر تقلب و همچنین، تعیین برخورد مناسب حسابرسی با آن، از قضاوت حرفه‌ای استفاده می‌کند (کمیته تدوین استانداردهای حسابرسی، ۱۳۸۵). بنابراین راهنمای خاصی که به کمک آن بتواند خطر تقلب را ارزیابی کند وجود ندارد. در برخی از فعالیت‌های حسابرسی فرم‌هایی به نام چک لیست استفاده می‌شود که به حساب‌رسان در انجام فرآیند حسابرسی کمک می‌کند، در ارزیابی خطر تقلب نیز می‌توان چنین چک لیست‌های راهنمایی را طراحی کرد تا باعث سهولت ارزیابی خطر تقلب مدیریت گردد. جهت طراحی چنین چک لیست‌هایی ابتدا باید بسترهای خطری که در ارزیابی خطر تقلب مدیریت با اهمیت هستند شناسایی کنیم. در تحقیقات متفاوتی (هایس، ۲۰۰۶ و حامدیان و وحیدی الیزه‌ای، ۱۳۸۸) مهم‌ترین بسترهای خطر تقلب شناسایی شده است. در تحقیق حاضر به منظور طراحی چک لیست کشف تقلب، از بسترهای تقلبی که در تحقیقات مزبور مهم ارزیابی شد و بسترهای خطر تقلبی که در استاندارد حسابرسی شماره ۲۴ ایران ذکر گردید، استفاده شد.

طبق تعریفی که در فرهنگ اصطلاحات حسابرسی (نشریه ۱۳۸ سازمان حسابرسی) آمده است، چک لیست‌های راهنمای حسابرسی، چک لیست‌ها یا فرم‌های استاندارد هستند که حساب‌رسان را هنگام اتخاذ یک تصمیم یاری می‌رساند و از مورد توجه قرار گرفتن کلیه اطلاعات یا تلفیق آن‌ها اطمینان می‌دهد. چک لیست راهنما از طریق کاهش پراکندگی در

قضاوت حساب‌رسان، سبب افزایش انطباق رسیدگی‌ها با ضوابط مؤسسه و حرفه می‌شود (ارباب سلیمانی، ۱۳۷۹).

تحقیقات بسیاری همانند تحقیق اینینگ و همکاران (۱۹۹۷)، چک لیست‌های راهنمای حسابرسی را ابزار مفیدی برای کشف تقلب می‌دانند. در تعداد زیادی از کشورها نیز استفاده از چک لیست راهنمای کشف تقلب به منظور ارزیابی خطر تقلب مدیران توصیه شده است، اما متأسفانه در ایران نه تنها ارزیابی این خطر به طور مجزا توسط حساب‌رسان صورت نمی‌گیرد، بلکه هیچ چک لیست راهنمایی نیز برای تخمین خطر تقلب وجود ندارد.

علی‌رغم اینکه تحقیقات بیانگر سودمندی چک لیست‌ها در ارزیابی خطر تقلب است اما شواهد نشان می‌دهد که حساب‌رسان به دلایل گوناگون به چک لیست‌های حسابرسی اعتماد ندارند (هایس، ۲۰۰۶). تعدادی از عواملی که می‌تواند در استفاده یا عدم استفاده از چک لیست تأثیرگذار باشد عبارتند از: میزان اعتماد به نفس حساب‌رس، معایب و محاسن قضاوت ذهنی حساب‌رس، اندازه شرکت حسابرسی شونده، تجربه حساب‌رس، زمان مورد نیاز برای حسابرسی و ...

پیشینه پژوهش

در حوزه بررسی سودمندی چک لیست کشف تقلب در داخل کشور تحقیقی صورت نگرفته، اما در حوزه شناسایی بسترهای خطر تقلب و موضوعات مرتبط دیگر با تحقیق حاضر، تحقیقاتی صورت گرفته است که عبارتند از: سنجابی (۱۳۸۴)، فرقاندوست و عبدالمهی (۱۳۸۷)، فرقاندوست و برواری (۱۳۸۸)، حامدیان و وحیدی الیزی (۱۳۸۸) و حساس یگانه، داغانی و اسکو، (۱۳۸۹).

سنجابی (۱۳۸۴)، به شناسایی عوامل مؤثر بر احتمال وقوع تقلب در گزارش‌گری صورت‌های مالی ایران پرداخت. وی این عوامل را در ساختار محیطی شرکت‌ها شناسایی کرد. فرقاندوست و عبدالمهی (۱۳۸۷) نیز در تحقیقی به بررسی کاربرد سیستم‌های فازی در ارزیابی ریسک تقلب مدیریت پرداختند. علاوه بر این فرقاندوست و برواری (۱۳۸۸)، در پژوهشی به بررسی کاربرد روش‌های تحلیلی در ارزیابی ریسک تحریف صورت‌های مالی (تقلب مدیریت) پرداختند. آن‌ها بر اساس نتیجه‌نهایی تحلیل آماری در مورد توانایی مدل پیشنهادی در پیش‌بینی حضور یک شرکت در گروه متقلب و یا غیر متقلب، درصد پیش‌بینی صحیح

توسط مدل نهایی ۵/۹۰٪ محاسبه گردید. حامدیان و وحیدی الیزی (۱۳۸۸)، به بررسی تفاوت برداشت حسابرسان داخلی و مستقل در خصوص کارایی ۳۶ مورد بستر تقلب پرداختند. از دیدگاه آن‌ها، مؤثرترین علامت خطر، نظارت ناکافی بر کنترل‌های داخلی بااهمیت می‌باشد. چک لیست‌ها می‌توانند کیفیت و چگونگی تصمیم را بهبود بخشند (کلینموتز، ۱۹۹۰). تحقیق‌های زیادی این موضوع که چک لیست‌ها می‌توانند در ارزیابی خطر تقلب مفید باشند را تأیید می‌کنند (اینینگ و همکاران، ۱۹۹۷؛ لوب‌بک و همکاران، ۱۹۸۹؛ ارکس و همکاران، ۱۹۸۶). مطالعات فراوانی، توانایی حسابرسان را در ارزیابی تقلب مدیریت با استفاده از چک لیست مورد بررسی قرار داده‌اند (لوب‌بک و ویلینگهام، ۱۹۸۹؛ پینسوس، ۱۹۸۹؛ اینتینگ و همکاران، ۱۹۹۷؛ آلبرچ و همکاران، ۱۹۸۰؛ سورنسون، ۱۹۸۰). این پژوهش‌ها استفاده از چک لیست‌ها را برای بهبود ارزیابی خطر تقلب تأیید می‌کنند.

پینسوس (۱۹۸۹) تأثیر علامت‌های قرمز پرسشنامه (بسترهای خطر تقلب) را در ارزیابی خطر تقلب توسط حسابرسان مورد بررسی قرار داد. نتایج نشان داد استفاده از این روش، دستیابی به اطلاعاتی کامل‌تر، نامتناقض‌تر و مربوط به تصمیمات حسابرسی را آسان می‌کند. علاوه بر این، وی به این نتیجه رسید افرادی که به آن‌ها پرسشنامه حاوی علامت‌های خطر داده شده در تعیین و شناسایی علامت‌های خطر بکنواخت‌تر و مشابه‌تر عمل کرده‌اند.

لوب‌بک و همکاران (۱۹۸۹) در یک تحقیق میدانی به بررسی اعتبار مدلی پرداختند که ممکن است حسابرسان از آن در ارزیابی خطر تقلب استفاده کنند. این مدل احتمال تقلب مدیریت را به عنوان یک تابع از این سه عامل بیان کرد. وی این‌گونه نتیجه گرفت که مدل مزبور بر طبق نتایج حاصل از تحقیق، می‌تواند ابزاری سودمند برای قضاوت حسابرس باشد.

تاد و بناسات (۱۹۹۲) تأثیر استفاده از چک لیست راهنمای کشف تقلب را بر توجه حسابرس به سایر اطلاعات مورد بررسی قرار داد و دریافت کسانی که از چک لیست استفاده می‌کنند به سایر اطلاعات توجه خاصی ندارند. وایت کاتن (۱۹۹۶) در تحقیقی که رابطه بین اعتماد به نفس حسابرس (اعتماد به قضاوت شخصی) را با استفاده از چک لیست راهنما مورد بررسی قرار داد به این نتیجه دست یافت، هر چقدر اعتماد به نفس حسابرس بالاتر باشد احتمال اینکه او از چک لیست راهنما استفاده کند کمتر است. تعدادی از تحقیقات نیز اثر اندازه شرکت را بر ابعاد مختلف فعالیت حسابرسی مورد بررسی قرار داده‌اند، به عنوان مثال، اثر

اندازه شرکت بر ساعات کار حسابرسی (اوکف و همکاران، ۱۹۹۴، ۲۴۲؛ استین و همکاران، ۱۹۹۴) و حق الزحمه حسابرسی (دیویس و همکاران، ۱۹۹۳).

در یک مطالعه‌ای گسترده، اینینگ و همکاران (۱۹۹۷) به بررسی این موضوع پرداختند که چگونه استفاده از چک لیست راهنما، عملکرد حسابرس را در ارزیابی تقلب تحت تأثیر قرار می‌دهد. نتایج این مطالعه نشان داد چک لیست‌های راهنما می‌توانند تصمیم‌گیری را بهبود بخشیده و در ارزیابی خطر تقلب مدیریت مفید واقع گردند. هایس (۲۰۰۶) نیز در تحقیقی به بررسی ارتباط بین اندازه شرکت و استفاده از چک لیست پرداخت. وی به این نتیجه رسید که بین استفاده از چک لیست راهنما و اندازه شرکت ارتباطی وجود ندارد.

کارپنتر (۲۰۰۷) در تحقیقی اثر تصمیم‌گیری گروهی و فردی را در استفاده از چک لیست کشف تقلب مورد بررسی قرار داد. نتایج تحقیق استفاده گروهی از چک لیست را به دلیل کیفیت بالاتر تصمیم‌گیری اخذ شده بهتر نشان داد. آلن و دیر (۲۰۱۰) نیز در تحقیقی به بررسی اثر جلسات گروهی فکری (طوفان فکری) بر استفاده از چک لیست، تکیه بر نتایج آن و اثر بخشی نتایج آن پرداختند. آن‌ها به این نتیجه دست یافتند که استفاده گروهی افراد از چک لیست حاوی بسترهای خطر تقلب باعث اثر بخشی، استفاده و تکیه بیشتر بر نتایج حاصل از چک لیست کشف تقلب خواهد شد.

فرضیه‌های پژوهش

فرضیه‌های مورد بررسی عبارتند از:

۱. استفاده همزمان از چک لیست راهنمای کشف تقلب و قضاوت شخصی حسابرس، نسبت به شرایطی که فقط از چک لیست استفاده شود، منتج به ارزیابی بهتری از خطر تقلب مدیریت خواهد شد.
۲. استفاده از چک لیست راهنمای کشف تقلب مدیریت باعث کاهش اشتباهات قضاوت شخصی حسابرس می‌شود.
۳. با افزایش اندازه شرکت مورد حسابرسی، احتمال استفاده حسابرس از چک لیست راهنمای کشف تقلب، افزایش می‌یابد.
۴. با کاهش زمان مورد نیاز برای انجام حسابرسی، احتمال استفاده حسابرس از چک لیست راهنمای کشف تقلب، افزایش می‌یابد.

نوع و روش پژوهش

این تحقیق از نوع پیمایشی است. ابزار جمع آوری اطلاعات پرسشنامه کتبی می‌باشد که اعتبار ساختاری و محتوایی آن به تأیید رسیده است. در ابتدا با توجه به ادبیات نظری، تحقیقات قبلی و مهم‌ترین بسترهای خطر تقلب شناسایی شده، پرسشنامه مقدماتی تهیه و سپس پرسشنامه مقدماتی بین تعدادی از حساب‌برسان مؤسسات حسابرسی و اساتید حسابداری توزیع و از آنان خواسته شد تا پیشنهادات خود در ارتباط با سؤالات مطروحه را ارائه کنند. این توصیه‌ها دریافت و در پرسشنامه نهایی منظور گردید. برای آزمون ثبات نتایج اندازه‌گیری از روش آلفای کرونباخ استفاده شد. ضریب آلفای کرونباخ محاسبه شده برای آزمون محدود برابر با ۰.۹۶۹ است. این ضریب نشان می‌دهد پرسشنامه از پایایی مناسبی برخوردار می‌باشد. یکی از نارسایی‌های پرسشنامه تأثیر بالقوه پرسشنامه‌های پاسخ داده نشده است که می‌تواند سبب آلودگی نتایج تحقیق شود. جهت مقابله با این احتمال، از روش مقایسه تطبیقی پاسخ‌ها به پرسشنامه‌های مختلف استفاده شده است. این مقایسه با آزمون آماری تی تست و در سطح معنی داری ۰.۰۵ انجام پذیرفت و نتایج بدست آمده نشان داد تفاوت معنی دار آماری بین نتایج بدست آمده در خصوص پاسخ به یکایک سؤالات در دو نوبت وجود ندارد. پس از جمع آوری پرسشنامه‌ها، به منظور تجزیه و تحلیل داده‌ها و آزمون فرضیه‌ها از روش‌های آماری توصیفی و استنباطی استفاده شد. برای آزمون فرضیه‌های تحقیق آزمون T و تحلیل واریانس به کار رفت.

بخش اول پرسشنامه به اطلاعات جمعیت شناسی اختصاص داشت که در ارتباط با جنسیت، سطح تحصیلات و میزان تجربه حسابرسی پرسش شونده‌ها بود. در بخش دوم اطلاعاتی درباره یک شرکت ارائه گردید تا با توجه به آن، حساب‌برس در وهله اول با قضاوت ذهنی خود و سپس به کمک چک لیست کشف تقلب، خطر تقلب مدیریت را در شرکت مزبور ارزیابی نماید.

در بین ۹ سؤال مطرح شده در انتهای پرسشنامه، سؤال ۶ تکراری از سؤال شماره ۱ بود، که در واقع سؤال دروغ‌یاب این پرسشنامه تلقی می‌شود. ضریب خطا برابر ۵ درصد و به عبارت دیگر سطح اطمینان ۹۵ درصد و با توجه به قالب پرسشنامه که بر اساس طیف ۷ گزینه‌ای لیکرت مرتب شده است، میانگین برابر با ۴/۲ در نظر گرفته شد.

جامعه و نمونه آماری

جامعه آماری این پژوهش شامل حساب‌رسان شاغل است؛ یعنی کلیه افرادی که به عنوان حساب‌رس در مؤسسات حسابداری فعالیت می‌کنند. از آنجا که از تعداد افراد جامعه آماری اطلاعات دقیقی وجود نداشت، جهت محاسبه حجم نمونه از فرمول آماری کوکران استفاده و حجم نمونه در سطح معناداری ۵ درصد، ۳۸۴ نفر تعیین شد.

یافته‌های پژوهش

اطلاعات جمعیت‌شناسی پرسشنامه‌ها در نگاره (۱) مشاهده می‌شود. تقریباً ۷۰ درصد پاسخ دهندگان بیشتر از ۱۰ سال تجربه و بیش از ۹۰ درصد مدرک لیسانس و بالاتر دارند. بنابراین، پاسخ دهندگان افرادی مطلع بوده‌اند که توان ارائه پاسخ‌های آگاهانه را دارا می‌باشند. در نتیجه، پاسخ‌های آن‌ها با فرض ثابت نگاه داشتن سایر متغیرها، موجب افزایش اعتبار تحقیق گردیده است.

نگاره (۱): اطلاعات جمعیت‌شناسی

درصد کل	درصد تجمعی	تعداد	
جنسیت:			
٪۸۹	٪۸۹	۲۲۷	مرد
٪۹۴.۱	٪۵.۱	۱۳	زن
٪۱۰۰	٪۵.۹	۱۵	بدون پاسخ
-	٪۱۰۰	۲۵۵	جمع
تحصیلات:			
٪۷.۱	٪۷.۱	۱۸	فوق دیپلم و پایین‌تر
٪۴۹.۸	٪۴۲.۷	۱۰۹	لیسانس
٪۹۰.۲	٪۴۰.۴	۱۰۳	فوق لیسانس
٪۹۳.۷	٪۳.۵	۹	دکتری
٪۱۰۰	٪۶.۳	۱۶	بدون پاسخ
--	٪۱۰۰	۲۵۵	جمع
تجربه:			
٪۷.۵	٪۷.۵	۱۹	کمتر از ۵ سال
٪۲۷.۵	٪۲۰	۵۱	بین ۵ تا ۱۰ سال
٪۵۵.۳	٪۲۷.۸	۷۱	بین ۱۰ تا ۱۵ سال
٪۸۰	٪۲۴.۷	۶۳	بین ۱۵ تا ۲۰ سال

نگاره (۱): اطلاعات جمعیت شناسی

درصد کل	درصد تجمعی	تعداد	
٪۱۳.۷	٪۹۳.۷	۳۵	بین ۲۰ تا ۲۵ سال
٪۳.۹	٪۹۷.۶	۱۰	بیشتر از ۲۵ سال
٪۲.۴	٪۱۰۰	۶	بدون پاسخ
٪۱۰۰	-	۲۵۵	جمع

نتایج آزمون فرضیه‌ها

فرضیه اول: استفاده همزمان از چک لیست راهنمای کشف تقلب و قضاوت شخصی حسابرس، نسبت به شرایطی که فقط از چک لیست استفاده شود، منتج به ارزیابی بهتری از خطر تقلب مدیریت خواهد شد (فرضیه H_1).

برای آزمون این فرضیه در پرسشنامه‌ای که طراحی گردید، نظر پرسش شوندگان درباره عبارت زیر سؤال شد:

- استفاده همزمان از "چک لیست راهنمای کشف تقلب" و "قضاوت شخصی حسابرس" برای ارزیابی خطر تقلب مدیریت، نسبت به شرایطی که فقط از "چک لیست راهنمای کشف تقلب" استفاده شود، نتیجه بهتری می‌دهد.

به دلیل اینکه میانگین پاسخ‌های داده شده برابر با ۵.۹ و سطح معنی‌داری برابر با ۰.۰۰۰ می‌باشد، می‌توان ادعا کرد فرضیه فوق در سطح اطمینان ۹۵ درصد تأیید می‌گردد. بنابراین حسابرسان هنگامی که به طور هم‌زمان از قضاوت شخصی و چک لیست بهره بگیرند، نسبت به زمانی که فقط بر چک لیست اتکا نمایند می‌توانند ارزیابی بهتری از خطر تقلب داشته باشند. این موضوع شاید نشأت گرفته از این باشد که چک لیست به اندازه ذهن افراد در شرایط متفاوت انعطاف ندارد، اما به کارگیری قضاوت ذهنی این نقص را جبران می‌کند، از طرف دیگر به کارگیری چک لیست کشف تقلب می‌تواند معایب قضاوت ذهنی اشخاص مانند در نظر نگرفتن بسترهای خطر تقلب به طور یکجاریا بر طرف نماید.

تکراه (۲): اطلاعات مربوط به پاسخ‌های داده شده به سؤال مرتبط با فرضیه اول

بدون پاسخ	کاملاً مخالفم (۱)	نسبتاً مخالفم (۲)	مخالفم (۳)	نظری ندارم (۴)	موافقم (۵)	نسبتاً موافقم (۶)	کاملاً موافقم (۷)	طیف پاسخ‌ها
۰.۸٪	۰	۰	۴.۳٪	۴.۷٪	۲۷.۱٪	۲۲.۴٪	۴۰.۸٪	درصد پاسخ‌ها
۵.۹								میانگین پاسخ‌ها
۱.۱۲								انحراف معیار
۸۳								آماره‌ی t
۲۵۲								درجه‌ی آزادی
۰.۰۰۰								سطح معنی داری

فرضیه دوم: استفاده از چک لیست راهنمای کشف تقلب مدیریت باعث کاهش اشتباهات قضاوت شخصی حسابرس می‌شود (فرضیه H_1).
برای آزمون این فرضیه در پرسشنامه‌ای که طراحی گردید، نظر پرسش شوندگان درباره عبارت زیر سؤال شد:

-استفاده از چک لیست راهنمای کشف تقلب مدیریت باعث کاهش اشتباهات قضاوت شخصی حسابرس در ارزیابی خطر تقلب مدیریت می‌گردد. به دلیل اینکه میانگین پاسخ‌های داده شده برابر با ۵.۶ و سطح معنی داری برابر با ۰.۰۰۰ می‌باشد، می‌توان ادعا کرد فرضیه فوق در سطح اطمینان ۹۵ درصد تأیید می‌گردد. در واقع، به دلیل اینکه ذهن حسابرس نمی‌تواند همه اطلاعات مربوط به حسابرسی را به طور یکجا تجزیه و تحلیل کرده و خطر تقلب را ارزیابی نماید، اما از طرف دیگر چک لیست کشف تقلب به دلیل توانایی لازم را برای تلفیق اطلاعات و ارائه درصد احتمال خطر تقلب دارد، می‌تواند باعث بهبود عملکرد و کاهش اشتباهات قضاوت شخصی حسابرس گردد.

تکراه (۳): اطلاعات مربوط به پاسخ‌های داده شده به سؤال مرتبط با فرضیه دوم

طیف پاسخ‌ها	کاملاً موافقم (۷)	نسبتاً موافقم (۶)	مواقفم (۵)	نظری ندارم (۴)	مخالفم (۳)	نسبتاً مخالفم (۲)	کاملاً مخالفم (۱)	بدون پاسخ
درصد پاسخ‌ها	٪۱۹	٪۴۰	٪۳۱٫۴	٪۴٫۷	۰	٪۴٫۳	۰	٪۰٫۸
میانگین پاسخ‌ها	۵٫۶							
انحراف معیار	۱٫۱۱							
آماره‌ی t	۸۰							
درجه‌ی آزادی	۲۵۲							
سطح معنی‌داری	۰٫۰۰۰							

در چک لیستی که در این تحقیق استفاده شد، پس از آنکه توضیحاتی راجع به شرکتی فرضی به نام دانا رایانه داده شد، از حسابرسان خواسته شد با قضاوت ذهنی خود درصد خطر تقلب را در شرکت مزبور تخمین بزنند. سپس از حسابرسان خواسته شد با کمک چک لیست کشف تقلب درصد خطر تقلب را در آن شرکت محاسبه نمایند. واریانس و انحراف معیار محاسبه شده برای تخمین ذهنی و تخمین به کمک چک لیست کشف تقلب به ترتیب برابر با (۴۷۰٫۹ و ۲۱٫۷) و (۲۸۴٫۲ و ۱۶٫۸) می‌باشد. پایین تر بودن واریانس و انحراف معیار تخمین به کمک چک لیست کشف تقلب بیانگر اجماع بیشتر حسابرسان و موافقت اکثریت آنان در بازه خاصی از درصد تقلب با کمک چک لیست نسبت به قضاوت ذهنی است. بنابراین می‌توان ادعا کرد استفاده از چک لیست کشف تقلب باعث بهبود قضاوت حسابرسان در ارزیابی خطر تقلب شرکت می‌شود. در تحقیقی که پینسوس (۱۹۸۹) انجام داد، نمونه مورد نظر خود را به دو گروه تفکیک کرد. او تنها به یکی از این دو گروه پرسشنامه حاوی علامت‌های خطر را داد. وی به این نتیجه رسید افرادی که به آن‌ها پرسشنامه حاوی علامت‌های خطر داده شده در تعیین و شناسایی علامت‌های خطر یکنواخت تر و مشابه تر عمل کرده‌اند. بنابراین، نتایج تحقیق حاضر با تحقیق مزبور یکنواخت و مشابه است.

تکانه (۴): واریانس و انحراف معیار تخمین‌ها

شرح	تخمین با قضاوت ذهنی	تخمین با کمک چک لیست
واریانس پاسخ‌ها	۴۷۰.۹	۲۸۴.۲
انحراف معیار پاسخ‌ها	۲۱.۷	۱۶.۸

فرضیه سوم: با افزایش اندازه شرکت مورد حسابرسی، احتمال استفاده حسابرس از چک لیست راهنمای کشف تقلب، افزایش می‌یابد (فرضیه H_1).

برای آزمون این فرضیه نیز در پرسشنامه‌ای که طراحی گردید، نظر پرسش شوندگان درباره عبارت زیر سؤال شد:

- با افزایش اندازه شرکت مورد حسابرسی (یعنی با افزایش ساعات لازم برای حسابرسی)، احتمال اینکه برای ارزیابی خطر تقلب مدیریت از چک لیست راهنمای کشف تقلب استفاده نمایم، افزایش می‌یابد.

تکانه (۵): اطلاعات مربوط به پاسخ‌های داده شده به سؤال مرتبط با**فرضیه سوم**

طیف پاسخ‌ها	کاملاً موافقم (۷)	نسبتاً موافقم (۶)	مواقفم (۵)	نظری ندارم (۴)	مخالقم (۳)	نسبتاً مخالفم (۲)	کاملاً مخالفم (۱)	بدون پاسخ
درصد پاسخ‌ها	۱۲.۵٪	۲۱.۲٪	۴۶.۷٪	۸.۲٪	۱۰.۶٪	۰	۰	۰.۸٪
میانگین پاسخ‌ها	۵.۱۷							
انحراف معیار	۱.۰۹							
آماره t	۷۵							
درجه‌ی آزادی	۲۵۲							
سطح معنی‌داری	۰.۰۰۰							

به دلیل اینکه میانگین پاسخ‌های داده شده برابر با ۵.۱۷ و سطح معنی‌داری برابر با ۰.۰۰۰ می‌باشد، می‌توان ادعا کرد فرضیه فوق در سطح اطمینان ۹۵ درصد تأیید می‌گردد. بنابراین

هرچه اندازه شرکت مورد حسابرسی بزرگتر باشد یا به عبارت دیگر ساعات لازم برای حسابرسی شرکت مد نظر بیشتر باشد حسابرسان تمایل بیشتری به استفاده از چک لیست کشف تقلب نشان می‌دهند. دلیلی که می‌توان برای این موضوع ذکر کرد این است که هر چه اندازه شرکت تحت حسابرسی بزرگتر باشد، بسترهای کشف تقلب به دلیل گستردگی فعالیت شرکت بیشتر شده و اگر در چنین شرایطی حسابرس راهنمای مناسبی برای انجام حسابرسی در اختیار نداشته باشد ممکن است از تعدادی از این بسترهای تقلب غافل گردد. اما وجود چک لیست کشف تقلب به عنوان راهنمای حسابرس باعث می‌شود حسابرس به همه جوانبی که احتمال خطر تقلب وجود دارد توجه داشته باشد. هایس (۲۰۰۶) در تحقیق خود به بررسی ارتباط بین اندازه شرکت مورد حسابرسی و تمایل حسابرس به استفاده از چک لیست کشف تقلب پرداخت. بر خلاف نتیجه تحقیق حاضر که وجود ارتباطی مستقیم و معنی دار بین این دو متغیر را تأیید می‌کند، وی به این نتیجه رسید که رابطه معنی داری بین این دو متغیر وجود ندارد.

فرضیه چهارم: با کاهش زمان مورد نیاز برای انجام حسابرسی، احتمال استفاده حسابرس از چک لیست راهنمای کشف تقلب، افزایش می‌یابد (فرضیه H_1).
برای آزمون این فرضیه نیز در پرسشنامه‌ای که طراحی گردید، نظر پرسش شوندگان درباره عبارت زیر سؤال شد:

- در صورتی که وقت برای انجام حسابرسی ضیق باشد (یعنی زمان زیادی برای انجام حسابرسی نداشته باشید)، احتمال اینکه برای ارزیابی خطر تقلب مدیریت از چک لیست راهنمای کشف تقلب استفاده نمایم، افزایش می‌یابد.

به دلیل اینکه میانگین پاسخ‌های داده شده برابر با ۴.۹ و سطح معنی داری برابر با ۰.۰۰۰۱ می‌باشد، می‌توان ادعا کرد فرضیه فوق در سطح اطمینان ۹۵ درصد تأیید می‌گردد. زمانی که وقت برای انجام حسابرسی ضیق باشد، احتمال اشتباه حسابرس به دلیل بالا رفتن سرعت انجام حسابرسی افزایش می‌یابد. حسابرس ممکن است به دلیل کمبود زمان، تمرکز کافی روی تعدادی از فعالیت‌ها که امکان وجود تقلب در آن‌ها می‌رود نداشته باشد. اما در صورتی که راهنمای مناسبی مانند چک لیست کشف تقلب وجود داشته باشد، حسابرس می‌تواند با ملاک قرار دادن چک لیست، بسترهایی که احتمال خطر تقلب در آن‌ها می‌رود را نسبت به موارد نامربوط، بیش تر مورد توجه قرار داده تا ارزیابی بهتری از خطر تقلب داشته باشد.

نگاره (۶): اطلاعات مربوط به پاسخ‌های داده شده به سؤال مرتبط با

فرضیه نهم

بدون پاسخ	کاملاً مخالفم (۱)	نسبتاً مخالفم (۲)	مخالفم (۳)	نظری ندارم (۴)	موافقم (۵)	نسبتاً موافقم (۶)	کاملاً موافقم (۷)	طیف پاسخ‌ها
۰.۸٪	۰	۶.۳٪	۱۹.۲٪	۵.۹٪	۲۹.۸٪	۲۰.۴٪	۱۷.۶٪	درصد پاسخ‌ها
۴.۹۲								میانگین پاسخ‌ها
۱.۵۲								انحراف معیار
۵۱								آماره‌ی †
۲۵۲								درجه‌ی آزادی
۰.۰۰۰								سطح معنی داری

سایر یافته‌های پژوهش

در پرسشنامه‌هایی که بین حسابرسان توزیع شد، نظر حسابرسان نسبت به تأثیر چک لیست کشف تقلب طراحی شده بر عملکرد حسابرس در ارزیابی خطر تقلب مدیریت مورد سؤال قرار گرفت. پاسخ به این سؤال بر اساس طیف لیکرت ۷ گزینه‌ای مرتب شد. اطلاعات آماری پاسخ‌های داده شده به این سؤال در نگاره شماره ۷ مشاهده می‌شود.

با توجه به اینکه میانگین پاسخ‌ها برابر با ۶.۰۷ و سطح معناداری برابر با ۰ گردید می‌توان ادعا کرد استفاده از چک لیست کشف تقلب تأثیری مثبت بر عملکرد حسابرس در ارزیابی خطر تقلب مدیریت دارد. چک لیست طراحی شده شامل ویژگی‌هایی از قبیل طبقه بندی بسترهای مهم خطر تقلب بر اساس نوع آن‌ها در ۴ گروه و تخمین خطر تقلب بر اساس فرمولی مخصوص می‌باشد که این ویژگی‌ها نقاط عطفی در ارزیابی خطر تقلب مدیریت می‌باشد. بنابراین ویژگی‌ها می‌توانند عواملی در اثرگذاری مثبت چک لیست در ارزیابی خطر تقلب مدیریت باشند.

نگاره (۷): میزان تأثیر مثبت چک لیست بر عملکرد حسابرس

درصد پاسخ‌ها							سؤال	
بدون پاسخ	کاملاً مخالفم (۱)	نسبتاً مخالفم (۲)	مخالفم (۳)	نظری ندارم (۴)	موافقم (۵)	نسبتاً موافقم (۶)		
۰.۸٪	۰	۰	۴.۳٪	۰	۱۵.۷٪	۴۳.۱٪	۳۶.۱٪	استفاده از چک لیست کشف تقلب تأثیری مثبت بر عملکرد حسابرس در ارزیابی خطر تقلب مدیریت دارد.
۶.۰۷							میانگین پاسخ‌ها	
۰.۹۵							انحراف معیار	
۱۰۱.۲							آماره‌ی t †	
۲۵۲							درجه‌ی آزادی	
۰.۰۰۰							سطح معنی‌داری	

علاوه بر سؤال مطرح شده در بالا، سؤالی به منظور سنجیدن اینکه آیا چک لیست طراحی شده ابزار مناسبی برای کشف تقلب می‌باشد یا خیر طرح گردید. اطلاعات آماری مرتبط با پاسخ‌های داده شده به سؤال مزبور در نگاره (۸) مشاهده می‌شود. با توجه به اینکه میانگین پاسخ‌ها برابر با ۵.۴۴ و سطح معناداری برابر با ۰ گردید می‌توان ادعا کرد استفاده از چک لیست راهنمای کشف تقلب پیشنهاد شده، ابزار مناسبی برای ارزیابی خطر تقلب مدیریت است.

نگاره (۸): میزان مناسب بودن چک لیست در کشف تقلب

درصد پاسخ‌ها							سؤال	
بدون پاسخ	کاملاً مخالفم (۱)	نسبتاً مخالفم (۲)	مخالفم (۳)	نظری ندارم (۴)	موافقم (۵)	نسبتاً موافقم (۶)		
۰.۸٪	۰	۰	۴.۳٪	۴.۳٪	۴۷.۸٪	۲۸.۶٪	۱۴.۱٪	استفاده از چک لیست راهنمای کشف تقلب پیشنهاد شده، ابزار مناسبی برای ارزیابی خطر تقلب مدیریت است.
۵.۴۴							میانگین پاسخ‌ها	

نگاره (۸): میزان مناسب بودن چک لیست در کشف تقلب

درصد پاسخ‌ها							سؤال
بدون پاسخ	کاملاً مخالفم (۱)	نسبتاً مخالفم (۲)	مخالفم (۳)	نظری ندارم (۴)	موافقم (۵)	نسبتاً موافقم (۶)	
							انحراف معیار
							آماره‌ی t
							درجه‌ی آزادی
							سطح معنی‌داری

حسابرس هنگام ارزیابی میزان اهمیت و مربوط بودن عوامل خطر تقلب و همچنین، تعیین برخوردار مناسب حسابرسی با آن، از قضاوت حرفه‌ای استفاده می‌کند (کمیتسه تدوین استانداردهای حسابرسی، ۱۳۸۵). بنابراین راهنمای خاصی که به کمک آن بتواند خطر تقلب را ارزیابی کند وجود ندارد. در تحقیق حاضر با به کارگیری مهم‌ترین بسترهای خطر تقلب شناسایی شده در تحقیقات پیشین چک لیست کشف تقلبی تهیه گردید که بتواند راهنما و ابزار مناسبی برای ارزیابی خطر تقلب باشد که نتایج نیز مؤید این موضوع می‌باشند.

نتیجه‌گیری و پیشنهادات

هدف این مطالعه بررسی سودمندی استفاده از چک لیست راهنمای کشف تقلب پیشنهاد شده در ارزیابی خطر تقلب مدیریت می‌باشد. برای دستیابی به این هدف ابتدا با استفاده از مهم‌ترین بسترهای خطر تقلب شناسایی شده در تحقیقات پیشین، چک لیست کشف تقلبی طراحی و از دیدگاه حسابرسان مورد بررسی و سنجش قرار گرفت. نتایج نشان داد، استفاده همزمان از چک لیست راهنمای کشف تقلب و قضاوت شخصی حسابرس نسبت به شرایطی که فقط از چک لیست استفاده شود، منتج به ارزیابی بهتری از خطر تقلب مدیریت می‌شود. علاوه بر این، استفاده از چک لیست راهنمای کشف تقلب مدیریت باعث کاهش اشتباهات قضاوت شخصی حسابرس می‌شود. این نتایج می‌تواند متأثر از این باشد که چک لیست به اندازه ذهن افراد در شرایط متفاوت انعطاف ندارد، اما به کارگیری قضاوت ذهنی این نقص را

جبران می کند، از طرف دیگر به کارگیری چک لیست کشف تقلب می تواند معایب قضاوت ذهنی اشخاص مانند در نظر نگرفتن بسترهای خطر تقلب به طور یکجا را بر طرف نماید. بررسی فرضیه های دیگر تحقیق نشان داد، با افزایش اندازه شرکت مورد حسابرسی و همین طور با کاهش زمان مورد نیاز برای انجام حسابرسی احتمال استفاده حسابرس از چک لیست راهنمای کشف تقلب افزایش می یابد. در واقع با افزایش اندازه شرکت تعداد بسترهای خطر تقلب افزایش می یابد. به همین دلیل اگر حسابرس برای ارزیابی خطر تقلب راهنمای مناسبی در اختیار نداشته باشد احتمال غفلت وی در کشف تعدادی از بسترهای خطر تقلب وجود دارد. هنگامی که زمان برای انجام حسابرسی ضیق باشد نیز احتمال غفلت حسابرس در کشف تعدادی از بسترهای خطر تقلب وجود دارد.

با توجه به نتایج فرضیه های تحقیق که سودمندی استفاده از چک لیست راهنمای کشف تقلب را تأیید می کنند، می توان استفاده از چنین چک لیستی را به حسابرسان در کمک به ارزیابی خطر تقلب مدیریت پیشنهاد نمود. علاوه بر این، به جامعه حسابداران رسمی و کمیته تدوین کننده استانداردهای حسابرسی پیشنهاد می شود چک لیست تهیه شده در این تحقیق را مبنا قرار دهند و با نظرات کارشناسان خبره خود تغییرات مورد نیاز را روی چک لیست حاضر اعمال کنند و حسابرسان را ملزم به استفاده از چک لیست مزبور در فرآیند تخمین خطر تقلب نمایند.

این تحقیق، همانند سایر تحقیقات پیمایشی با یک سری محدودیت ها مواجه بوده است. محدودیت های تحقیق عمدتاً مربوط به عواملی هستند که تعمیم پذیری نتایج را به نوعی تحت تأثیر قرار می دهند. پرسشنامه متکی به حافظه افراد پاسخ دهنده است و فقط آنچه را که وی گزارش می دهد می توان مورد بررسی قرار داد. در حالی که آنچه را که پاسخ دهنده در عمل انجام می دهد ممکن است متفاوت با مواردی باشد که ذکر می کند. تعداد زیاد سؤالات پرسشنامه این پژوهش نیز ممکن است باعث خستگی پاسخ دهندگان و در نتیجه کاهش میزان دقت پاسخ گویی حسابرسان شده باشد.

منابع

- ۱- ارباب سلیمانی، عباس. (۱۳۷۹). *فرهنگ اصطلاحات حسابرسی*، نشریه ۱۳۸، تهران، سازمان حسابرسی، چاپ اول.
- ۲- حامدیان، حامد و وحیدی الیزی، ابراهیم. (۱۳۸۸). "برداشت حسابرسان ایران از کارایی علایم خطر در کشف گزارش‌گری مالی متقلبانه"، *مجله تحقیقات حسابداری*، شماره سوم، پاییز، ص ۱۹۷-۱۶۲.
- ۳- حساس یگانه، یحیی؛ داغانی، رضا و اسکو، وحید. (۱۳۸۹). "مدیریت ریسک تقلب"، *مجله حسابدار رسمی*، شماره ۲۰، ص ۸۶-۹۵.
- ۴- سنجایی، آرش. (۱۳۸۴). شناسایی عوامل مؤثر بر احتمال وقوع تقلب در گزارش‌گری صورت‌های مالی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد حسابداری، دانشگاه تربیت مدرس، دانشکده علوم انسانی.
- ۵- فرقاندوست حقیقی، کامبیز و برواری، فرید. (۱۳۸۸). "بررسی کاربرد روش‌های تحلیلی در ارزیابی ریسک تحریف صورت‌های مالی (تقلب مدیریت)"، *مجله دانش و پژوهش حسابداری*، شماره ۱۶، ص ۱۸-۲۳ و ۶۵-۷۰.
- ۶- فرقاندوست حقیقی، کامبیز و عبدالهی، مجید. (۱۳۸۷). "کاربرد سیستم فازی در کشف تقلب"، *دومین کنگره سیستم‌های فازی و هوشمند*، دانشگاه صنعتی مالک اشتر.
- ۷- کمیته تدوین استانداردهای حسابرسی. (۱۳۸۵). *استانداردهای حسابرسی*، تهران، انتشارات سازمان حسابرسی، چاپ هشتم، ص ۲۸۰-۳۲۰.
- 8- Albrecht W, Albrecht CC and Albrecht CO. (2004). "Fraud and corporate executives: agency, stewardship and broken trust". *Journal of Forensic Accounting*; 5:109-130.
- 9- Alon A and Dwyer P. (2010). "The impact of groups and decision aid reliance on fraud risk assessment". *Management Research Review*, Vol. 33 No. 3, pp. 240-256.
- 10- Arkes H, Dawes R and Christensen C. (1986). "Factors influencing the use of a decision rule in a probabilistic task". *Organizational Behavior and Human Decision Processes*; 37: 93-110.
- 11- Carpenter, T.D. (2007), "Audit team brainstorming, fraud risk identification, and fraud risk assessment: implications of SAS No. 99", *The Accounting Review*, Vol. 82 No. 5, pp. 1119-40.

- 12- Davis L, Ricchiute D and Trompeter G. (1993). "Audit effort, audit fees, and the provision of non-audit services to audit clients". *The Accounting Review* (January); 68:135-150.
- 13- Eining M, Jones D and Loebbecke J. (1997). "Reliance on decision aids: An examination of auditors' assessment of management fraud". *Auditing: A Journal of Practice and Theory*; 16:1-19.
- 14- Hayes T. (2006). *An examination of the factors that influence an auditor's decision to use a decision aid in their assessment of management fraud*. Dissertation prepared for the degree of doctor of philosophy. University of North Texas.
- 15- Kleinmuntz, B. (1990). *Why we still use our heads instead of formulas: Toward an integrative approach*. *Psychological Bulletin* 107: 296-310.
- 16- Loebbecke J and Willingham J. (1988). "Review of SEC and auditing enforcement releases". *Unpublished Working Paper*.
- 17- Loebbecke J, Eining M, and Willingham J. (1989). "Auditors' experience with material irregularities: frequency, nature, and detectability". *Auditing: A Journal of Practice and Theory*; 8:1-28.
- 18- O'Keefe T, Simunic D and Stein M. (1994). "The production of audit services: evidence from a major public accounting firm". *Journal of Accounting Research*; 32:241-261.
- 19- Pincus K. (1989). "The efficacy of a red flags questionnaire for assessing the possibility of fraud". *Accounting, Organizations And Society*; 14:153-163.
- 20- Sorenson, J.E. and T.L. Sorenson. (1980). *Detecting management fraud: Some organizational strategies for the independent auditor*. In: *Management Fraud: Detection and Deterrence*, edited by R.K. Elliott and J.J. Willingham. Princeton, NJ: Petrocelli Books.
- 21- Stein M, Simunic D and O'Keefe T. (1994). "Industry differences in the production of audit services". *Auditing. A Journal of Practice and Theory*; 13:128-142.
- 22- Todd P and Benbasat I. (1992). "The use of information in decision making: An experimental investigation of the impact of computer-based decision aids". *MIS Quarterly*; 16:373-393.
- 23- Wallace W. (1995). *Auditing south-western college publishing*. Cincinnati, OH.
- 24- Whitecotton S. (1996). "The effects of experience and confidence on decision aid reliance: A causal model". *Behavioral Research in Accounting*; 8:194- 216